

Anja Krušnik Cirnski

KAJ SE SKRIVA POD GLADINO?

Fraza »To je le vrh ledene gore« aludira na majhen, a viden problem, ki pa je del večje, globlje in skrite problematike. Prav na tak način je svoje besedilo strukturiral španski dramatik Antonio Tabares: če se v prvem delu ukvarjamo predvsem s tremi samomori, gremo v drugem pod gladino, pod površje problema in se nevarno približamo breznu problematike, kjer so vsi absolutni zaključki preveč preprosti, da bi ponujali prave rešitve.

Detektivka brez upanja

Besedilo *Vrh ledene gore* spremljamo skozi oči interne preiskovalke Sofie Cuevas, ki so jo s sedeža družbe poslali, da bi raziskala, zakaj so se v podružničnem podjetju Tehnocenter (kjer je nekdaj delala tudi sama) ubili trije ljudje: ali res zaradi pritiskov na delovnem mestu ali morda zaradi kakšnih drugih, osebnih razlogov. Zgodba se odvija kot kakšna detektivka – skozi pomočnikove oči vstopimo v nekakšen porušen, iztirjen univerzum, v katerega je bil poslan genialni detektiv, da ga spravi nazaj na prave tirnice. Vendar Sofia ni ne genialni detektiv niti ni pomočnik, je oboje skupaj in ni nič od tega, je »ledena gora«, je profesionalka, ki se sooči z bivšim ljubimcem, obišče dobrega znanca in se predvsem sooča tudi z lastnimi strahovi in spomini. Kljub temu, da ona ni genialni detektiv, pa Tehnocenter vsekakor je porušeni univerzum: trije zaposleni so si namreč v zadnjih petih mesecih vzeli življenje, novinarji pa pišejo o valu samomorov zaradi hudih pritiskov na delovnem mestu.

Če *Vrh ledene gore* označimo kot detektivko, nismo daleč od pravilne oznake, kljub temu pa ta ne ustreza popolnoma. Prvi del, ki je sestavljen iz zaslišanj sodelavcev pokojnikov, je poln prikrivanja, nelogičnih odgovorov, celo laži. Sofia se prebija skozi zaslišanja: najprej se loti direktorja Carlosa Fresna, potem čudaške tajnice Gabriele, ki ji pravzaprav ne poda nobenega konkretnega odgovora, in nevrotičnega Jaimeja, ki kar bruha mnenja o preminulih sodelavcih. Potem pa v pisarno vstopi njen bivši partner, sindikalni zastopnik Alejandro. Zanj se zdi, da prav zares močno čuti vso problematiko samomorov, oziroma bolje rečeno problematiko stresa na delovnem mestu, mobinga ipd.

Prizor se giblje med pikrimi bodicami, ki jih spodbodejo rane iz preteklosti, blagimi prepiri, ki jih povzročijo trenutna situacija v Tehnocentru, in nežnimi spomini na skupna hipijevska leta, zaznamovana z družbeno angažiranostjo, mladostjo in preprostostjo. Že njun odnos je prvi element, ki detektivki ne ustreza najbolje,

saj je detektiv navadno posvečeni iskalec resnice, čemur posveti in podredi vse svoje življenje¹, njegov vdani pomočnik pa je tisti, ki ima lahko družino, otroke, ženo. Sofía pa – kot izvemo v tem prizoru – živi drugačno življenje, sodobno življenje razpadlih zvez, v katerih ni nikoli dobila otroka, temveč se je posvetila karieri. To bi seveda lahko primerjali z detektivovim iskanjem resnice: vendar če je resnica smisel, je kariera cilj, in v tem je bistvena razlika.

Odmik od detektivke se delno nadaljuje v naslednjem prizoru, v katerem gre Sofía v menzo obiskat ostarelega natakarja Carmela Luisa², s katerim imata precej prijateljski odnos. Carmelo je močna vez s preteklostjo, saj je v Tehnocentru od svojega osemnjastega leta in poseblja spomin in trajanje. Kot tak lik sicer zlahka sodi v detektivko, saj Sofíi razkrije pomembne informacije o preminulih, vendar pa ima tudi terapevtsko vlogo: ledena gora, Sofía, se namreč začne topiti in mu razlagati o občutkih ob srečanju z Alejandrom, pove pa mu tudi, da je pred kratkim prekinila dolgoletno razmerje. Če si nismo bili popolnoma na jasnem, kaj čuti do Alejandra, zdaj terapevtu-natakarju to jasno pove.

Po tem prizoru se besedilo vsaj kar se atmosfere tiče, vrne k detektivki. Če smo v prvem delu priča posredovanju informacij, ekspoziciji, razumskosti in prisebnosti, gre drugi del v emocije, v srž problema posameznega lika, v tisto, kar je pod gladino, tisto, kar se skriva. Sofía gre na streho podjetja, kjer sreča Gabrielo. Ta stoji popolnoma na robu, tam, od koder se je vrgel njen šef in ljubimec. Ko Sofíi zagotovi, da ne bo skočila, spregovorita o otrocih (Gabriela je namreč splavila šefovega otroka), ki pa so boleča tema tudi za Sofíjo. Popolnoma pretresena se znajde ob avtomatu, kjer je priča Jaimejevemu izbruhu besa ter hipnemu spreminjanju emocij in vedenja. Vse do tukaj smo priča izraziti napetosti detektivke: kdo bo naslednji? Kdo bo tisti, ki se bo vrgel dol? Vemo, da bo kljub detektivovemu posredovanju sledil še en umor – v tem primeru samomor.

Jaime pa preiskovalki naključno izda pomembno informacijo: žena enega od samomorilcev je svojega moža varala s sindikalistom Alejandrom. Tukaj se od detektivke spet močno odmaknemo. Alejandru bivša partnerka očita marsikaj: da jo je zlorabil s svojo intervencijo, da jo je skušal omehčati s skupnimi spomini; v njem skuša vzbuditi občutek, da je kriv za prekinitev njune zveze in za samomor sodelavca. Nato nam Alejandro razkrije svojo lastno bolečino: da je vedel, da ga je Sofía varala. Ona to precej neprepričljivo zavrne.

V detektivki bi sledilo razkritje resnice, univerzum pa bi se vrnil na prave tirnice. Detektivka je lep, a naiven žanr, ki nam zagotavlja, da absolutna resnica obstaja, le da se skriva, toda če jo bomo dovolj vztrajno iskali, jo bomo tudi našli. Vendar, kot pravi Sofía, je življenje veliko bolj zapleteno. Prav zato je zadnji prizor največji in najbolj oster odmek od detektivke.

¹ Spomnimo se na Poirota in gospodično Marple Agathe Christie ali pa na Doylevega Sherlocka Holmesa: nihče od njih ni poročen, nihče od njih nima družine. Na neki točki svojega življenja so resda imeli zvezo ali dve (Poirot ima zgodbo z grafico Rossakoff, Marplova omenja poročenega vojaka, Sherlocka prevzame slavna Irene Adler), vendar so se odločili za drugačno pot.

² V predstavi smo namesto moškega igralca zasedli žensko in natakarja spremenili v arhivarko, ki skrbi za zgodovino, čas in spomine.

Mirjam Korbar Žlajpah, Boris Kerč

Sofía se – potem ko dokonča poročilo – še enkrat dobi z direktorjem Carlosom Fresnom. Bralec, ki hlepi po srečnem koncu, pričakuje in morda tudi upa, da bo za samomore okrivila Fresna, njegov Plan in s tem kapitalizem. Upa, da je Alejandro v njej prebudil dovolj angažirane Sofíe, da bo spremenila svet in premaknila gore. Vendar ona v svojem poročilu zapiše naslednje: »Ni mogoče vzpostaviti vzročno-posledične povezave med samomori, ki so se zgodili v Tehnocentru, in nedavnim načrtom proizvodnje treh novih prototipov.« Ob tem moramo biti pošteti: Sofía tak zaključek napiše na neki način upravičeno, dramatik je ne obsodi: trije samomori v podjetju, kjer dela dvanajst tisoč ljudi; vsak izmed pokojnikov pa je lahko imel tudi druge razloge³. Vendar si ne moremo kaj, da ne bi bili razočarani, ko preberemo, da se je odločila za kompromis in ne bo spremenila ničesar. Povrhu vsega pa se zgodi še en samomor, kar kaže na to, da je Sofijin zaključek napačen.

Dramatik nam s tem, Sofijinim poročilom in naslednjim samomorom, odvzame upanje, absolutne resnice ni in Sofía ni junak ali genialni detektiv, ki bo premaknil svet, ki je iztirjen in bo tak tudi ostal.

Iztirjeni svet

Spregovorimo še nekaj besed o iztirjenem svetu, v katerem očitno živimo, in o dramatikovem navdihu za to detektivko brez upanja.

Antonio Tabares je diplomiral iz novinarstva in je bil kasneje zaposlen kot vodja stikov z javnostjo v Santa Cruzu, glavnem mestu otoka La Palma (eden izmed Kanarskih otokov). Prav tam naj bi se seznanil s perečo problematiko samomorov zaradi pritiskov na delovnem mestu. Za osnovo besedila *Vrh ledene gore* je vzel Renaultov primer, kjer so se v letih 2006 in 2007 ubili trije delavci. Vplivi tega primera so v besedilu močno vidni,⁴ za razliko od konca, kakršnemu smo priča v *Vrhu*, pa je Renault bil obsojen za samomore iz malomarnosti.

Seveda pa Renault ni osamljen primer, podobno se je dogajalo v France Télécomu (kasneje preimenovan v Orange), Peugeotu, pošti, bankah, supermarketih, policiji itn., tozadevno posebej zloglasna je kitajska korporacija Foxconn. V France Télécomu se je med letoma 2008 in 2009 ubilo kar petintrideset ljudi, »val samomorov«, kot so to dogajanje označili novinarji, pa se je spet ponovil v letu 2014. To podjetje se ni moglo braniti niti s statistiko stopnje samomorilnosti, kot to denimo počne Fresno, saj je bila ta višja od tiste na državni ravni. Po skoraj dvajsetem samomoru v kitajskem Foxconnu je sto petdeset delavcev zagrozilo, da se bodo vrgli s strehe podjetja, če jim ne izboljšajo pogojev dela. Na strehi so bili dva dni.

Vsi ti samomori so postali simbol za temno stran globalizacije in digitalne revolucije. Vsa prej naštetá podjetja delujejo precej podobno, samomori pa se začnejo vrstiti ob uvedbi določenih sprememb: v opombi številka 4 sem omenila Renaultov Contract 2009, v France Télécomu je bil to denimo The Next Plan, katerega cilj je bil v roku dveh let pripraviti 22.000 delavcev do odpovedi delovnega razmerja. Smisel nadomestijo konkretni cilji, kot pravi Galimberti. Za te konkretne cilje je treba trdo delati, pogoji za delavce pa se slabšajo: od reducirane delovne sile se pričakuje boljše rezultate, delavci so ves čas v strahu, da bodo izgubili službo ali zaradi prestrukturiranja podjetij ali pa zaradi zapiranja oddelkov, med sodelavci pa se posledično ustvarja tekmovalna atmosfera.⁵ Vse deluje po načelu učinkovitosti, ki opravičuje vsako, še tako kruto dejanje.

Seveda teh planov ni mogoče izvesti brez določenega tipa vodij, eksekutorjev, ki so poslani, da »potegnejo podjetje iz rdečih števil«, kot pravi Fresno. Izvrsten primerek tovrstnega eksekutorja ali instrumentalne pameti, ki zna zgolj računati, kot pravi Galimberti, je denimo Didier Lombard, ki je bil direktor France Télécoma. V javnost je priklopljala njegova izjava, da bo 22.000 ljudi spravil iz podjetja ali skozi okno ali skozi vrata.

Gre za popolno razčlovečenje delovne sile, človek je zreduciran na številko, je le sredstvo za dosegajo ciljev. Zato ni čudno, da so ti samomori sčasoma postali tudi dejanje skrajnega protesta. Okvir dramatizacije lastne smrti je očitno iz naslednjih primerov: neki moški se je zabodel na sestanku, neki delavec se je zažgal pred podjetjem, v katerem je delal, spomnimo na protest stopetdesetih delavcev v Foxconnu. To so skrajni primeri, vendar pa je prišlo do tega, da samomorilci za sabo puščajo dokaze⁶, da bi družine lažje dokazale krivdo podjetja⁷.

Nesrečni konec

Sofía na prvi strani besedila pravi: »Do zdaj smo slišali, da so bili taki primeri v Franciji, na Japonskem ... ampak pri nas?« Velikokrat imamo občutek, da se stvari dogajajo daleč od nas, dokler ne pride do katastrofe. Res je, da v Sloveniji še nismo imeli tako izrazitih primerov,⁸ vendar sta strog nadzor in razčlovečenje še kako prisotna tudi pri nas.

Zgodb, ki sem jih prebrala pred pričetkom študija, člankov, študij o tej tematiki, je ogromno. Ne pričajo o žalosti ali nesreči, temveč o nečem hujšem: o izpraznjenosti in pomanjkanju smisla tega našega iztirjenega sveta, ki za razliko od detektivke nima ne junaka ne srečnega konca.

Besedilo *Vrh ledene gore* je prav zares samo vrh ledene gore.

³ Eduarda Rusa je žena varala vsaj z Alejandrom, Marcelo Miralles je izgubil dva nerojena otroka, preden se je ubil, Andrés Miró pa je imel družinsko ozadje (ko je bil star šestnajst let, je njegova mama naredila samomor).

⁴ Del Renaulta se imenuje Tehnocenter, ime njegovega direktorja (Carlos Ghosn) je enako kot ime enega vodilnih v *Vrhu* (Carlos Fresno). Tabares se sicer izogne kakršnim koli konkretnim oznakam (na primer v besedilu ni nikjer jasno povedano, kaj pravzaprav izdelujejo v Tehnocentru), je pa v Fresnovem Planu v *Vrhu* moč najti vzporednice z Renaultovim Contractom 2009, katerega cilj je bil povečati proizvodnjo izdelave avtomobilov in dati na trg nove mode brez povečane delovne sile.

⁵ Če uporabim Alejandrov stavek: »To je le vrh ledene gore.« Vse je tudi nadzorovano: kdaj gredo na stranišče, koliko časa jejo, kdaj gre kdo pokadit cigareto. V eni izmed korporacij, ki imajo stojnice po trgovskih centrih, delavci ne smejo na stranišče do konca svoje izmene.

⁶ Kakšne zapisnike iz podjetja, dokumentacijo, velikokrat pa o pritisku na delovnem mestu in slabih pogojih pišejo v poslovnih pismih.

⁷ V Franciji so po valu samomorov zaradi pritiska na delovnem mestu spremenili pravila: če se človek denimo ubije v uniformi ali na delovnem mestu, je za to avtomatično odgovorno podjetje, ne pa samomorilčevi osebni razlogi. Če podjetje meni, da vzrok samomora ni delo, morajo to šele dokazati in ne nasprotno.

⁸ A nikar ne pozabimo na samomore treh uslužbencev Slovenske vojske v letu 2013.